

**О.В. ХАРЕБА, кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник, докторант
Я.Я. РИБАК, кандидат економічних наук**

Підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених овочевих культур

Мета статті - виокремити основні проблеми розвитку виробництва малопоширених овочевих культур, оцінити рівень кооперативної підтримки серед сільського населення та запропонувати шляхи підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених культур.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи: абстрактно-логічний - для систематизації наявного теоретичного матеріалу; індукції й дедукції - для виведення загальних принципів з аналізу фактів; синтезу - для об'єднання елементів досліджуваної системи та її аналізу в цілому; порівняння - для оцінки одержаних показників. Залучено статистичні дані, а також методичні підходи щодо оцінки продовольчого самозабезпечення.

Результати дослідження. Визначено основні проблеми, що впливають на ефективність виробництва малопоширених овочевих культур, серед них: відсутність необхідних потужностей для доробки і зберігання малопоширених видів овочів, незадовільний технологічний рівень вирощування, малі обсяги товарної продукції малопоширених видів рослин, відсутність професійного брендингу, а також ефективної інфраструктури, низький рівень розвитку агрологістики, невідповідність вітчизняної овочевої продукції європейським стандартам, відсутність мережі заготівельно-збутових кооперативів.

Елементи наукової новизни полягають у розвитку теоретичних засад реалізації адаптивного і біологічного потенціалу 112 видів малопоширених овочевих рослин; удосконалення елементів технології та підвищення економічної ефективності виробництва, первинної обробки і подальшого їх використання в харчовій промисловості.

Практична значущість. На основі проведеного моніторингу ринку 112 видів малопоширених овочевих рослин, аналізу Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, експериментальних досліджень теоретично обґрунтовано, розроблено й узагальнено шляхи підвищення врожайності, біохімічного складу і покращання якості свіжої, сушеної та переробленої продукції. Рекомендовано господарствам вирощувати ранньостиглі високоврожайні та якісні нові сорти: салату посівного Кутянський (А.с. 170800), індау посівного Знахар, полину естрагону Уненеж (А.с. 160592), ліній петрушки листкової Вітамінна, пастернаку посівного Урожайний, кропу запашного Чирик і Шева, капусти пекінської Пікаліна, цикорію салатного Воєвода, гісону лікарського Небокрай, кверелю Жайворонок та дворяннику тонколистого Людмила і Молодість. Табл.: 4. Рис.: 3. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: аграрний ринок; економічна ефективність; малопоширені овочеві культури; брендинг; агрологістика; первинна обробка; інфраструктура; моніторинг ринку; харчова промисловість.

Хареба Олена Василівна - кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, докторант відділу селекції і насінництва овочевих і баштанних культур, Інститут овочівництва і баштанництва НААН (Харківська обл., сел. Селекційне, вул. Інститутська, 1)

E-mail: ovoch.iob@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-6763-1988>

Рибак Ярослав Ярославович - кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу економічного аналізу і прогнозування розвитку експериментальної бази Управління наукового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку експериментальної бази, Національна академія аграрних наук України (м. Київ, вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 9)

E-mail: rybak.naan@gmail.com

Постановка проблеми. Одне з пріоритетних стратегічних завдань державної політики - це забезпечення здорового і безпечного харчування населення України дієтичною як свіжою, так і переробленою продукцією.

Разом із тим малопоширені овочеві культури (як харчові продукти) відіграють особливу і досить важливу роль як незамінні

складові, що багаті на мінеральні елементи, вітаміни, поживні речовини тощо. Споживання у їжу цих рослин сприяє нормальному фізіологічному розвитку організму людини, поліпшує обмін речовин, регулює діяльність нервової системи й органів травлення, підвищує стійкість організму проти інфекційних хвороб.

Продукція, виготовлена з цих рослин, являє собою важливе джерело наповнення ор-

© О.В. Хареба, Я.Я. Рибак, 2018

ганізму людини вітамінами, іншими біологічно активними речовинами. Окрім того, пряно-ароматичні малопоширені види овочевих рослин посідають провідне місце в раціоні людини за наявністю ефірної олії та цінних вітамінів і амінокислот. Їх використовують для зниження болю, лікування серцевих і шлункових захворювань у свіжому (салати, чаї, напої, відвари, приправи) та переробленому вигляді, а також у парфумерії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За аналізом Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, на сьогодні відомі й вирощуються практично повністю малопоширені види овочевих культур, за якими створено конкурентоспроможні сорти, такі як: баклажан, боби овочеві, горох посівний, перець гіркий і солодкий, гірчиця салатна, крес-салат, пастернак посівний, петрушка кучерява, салат посівний, селера запашна, цибуля шалот, цибуля батун, цибуля шніт, часник, бамія, васильки справжні, гісоп лікарський, індау посівний, коріандр посівний, кріп запашний, кропива собача п'ятилопатева, лофант ганусовий, любисток лікарський, меліса лікарська, полин естрагон, фенхель овочевий, цикорій коренеплідний, чабер садовий, чорнушка посівна, шпинат городній. Усього вітчизняними селекціонерами створено 88 сортів малопоширених рослин.

Слід вказати на значний внесок у розвиток селекції відомих учених, серед яких: О.Ю. Барабаш [1], Л.Д. Борисенко [2],

А.Т. Володарська [3], С.М. Кормош [8], С.І. Корнієнко [7], М.Ф. Перегудт [11], Л.В. Чабан [14], В.К. Черкасова [4]. За останні роки розвинуто селекційну роботу на основі гетерозису за використанням поліплоїдії, цитоплазматичної чоловічої стерильності та біотехнології. Нині визначено домінуючі та родинні ознаки багатьох культур (салату, шпинату, петрушки, пастернаку, селери, кропу і т.ін.).

Сформовано генетичний банк НЦГРРУ (Національний центр генетичних ресурсів рослин України) досліджуваних малопоширених рослин та виділено близько 50 джерел для селекції. З метою подальшої гетерозисної селекції створено і передано до НЦГРРУ 18 ліній малопоширених видів овочевих рослин.

Виклад основних результатів дослідження. В Україні у 2017 р. площі, на яких вирощували овочеві і баштанні культури, в усіх категоріях господарств становили 520,7 тис. га, у тому числі овочі відкритого ґрунту - 440,9 тис. га, інші овочеві культури - 86,4, овочі захищеного ґрунту - 6,2 та баштанні продовольчі культури - 73,6 тис. га. У 2017 р. всіма категоріями господарств було вироблено: томатів - 2013,1 тис. т, капусти - 1677,3, у тому числі капусти цвітної - 25,5, цибулі на ріпку - 956,5, огірків - 675,7, буряків столових - 834,7, моркви - 822,9, часнику - 76,5, зеленого горошку - 25,5, кавунів - 460,7, дині - 117,4 тис. т (табл. 1).

1. Показники виробництва овочів за їх видами в Україні, 2017 р.

Культури		Площа, тис. га	Валовий збір, тис. т	Урожай- ність, т/га	Частка культури у валових зборах, %
Овочі відкритого ґрунту - всього		440,9	8623,5	19,6	88,1
у т. ч.	капуста всіх видів	70,2	1677,3	23,9	17,1
	капуста цвітна	2,5	25,5	10,4	0,3
	огірки	47,5	675,7	14,2	6,9
	помідори	73,0	2013,1	27,6	20,6
	буряки столові	39,4	834,7	21,2	8,5
	морква столова	42,8	822,9	19,3	8,4
	цибуля на ріпку	59,9	956,5	17,1	9,8
	часник	20,8	176,5	8,5	1,8
	зелений горошок	4,9	25,5	5,2	0,3
Інші овочі відкритого ґрунту - всього		86,4	1441,4	16,7	14,7
у т. ч.	гарбузи столові	25,9	565,1	21,8	5,8
	кабачки	26,9	496,5	18,4	5,1
	баклажани	6,0	80,1	13,4	0,8
	перець солодкий і гіркий	14,7	167,2	11,4	1,7
	цибуля зелена	2,8	28,5	10,3	0,3
	малопоширені овочі відкритого ґрунту	10,1	104,0	10,3	1,1

Овочі закритого ґрунту - всього		6,2	590,5	95,6	6,0
у т. ч.	огірки закритого ґрунту	3,1	283,0	91,3	2,9
	помідори закритого ґрунту	2,4	261,3	108,9	2,7
	малопоширені овочі закритого ґрунту	0,7	46,2	66,0	0,5
Овочі відкритого та закритого ґрунту - всього		447,1	9214,0	20,6	94,1
у т. ч.	огірки відкритого та закритого ґрунту	50,6	958,7	18,9	9,8
	помідори відкритого і закритого ґрунту	75,4	2274,4	30,2	23,2
	малопоширені овочі відкритого і закритого ґрунту	87,1	150,2	17,2	1,53
Баштанні продовольчі культури - всього		73,6	578,1	7,9	5,9
у т. ч.	кавуни	55,2	460,7	8,3	4,7
	дині	18,4	117,4	6,4	1,2
Усього - овочі відкритого, закритого ґрунту та баштанні продовольчі культури		520,7	9792,1	18,8	100

Джерело: Власні дослідження.

Загальне валове виробництво інших овочів відкритого ґрунту знаходиться на рівні 14,7% від загальних валових зборів овочевих і баштанних культур (1441,4 тис. т). До них належать: гарбузи столові (565,1 тис. т), ка-

бачки (496,5 тис. т), баклажани (80,1 тис. т), перець солодкий та гіркий (167,2 тис. т), цибуля зелена (28,5 тис. т) та інші малопоширені, зелені та пряно-ароматичні культури (104,0 тис. т) (рис. 1).

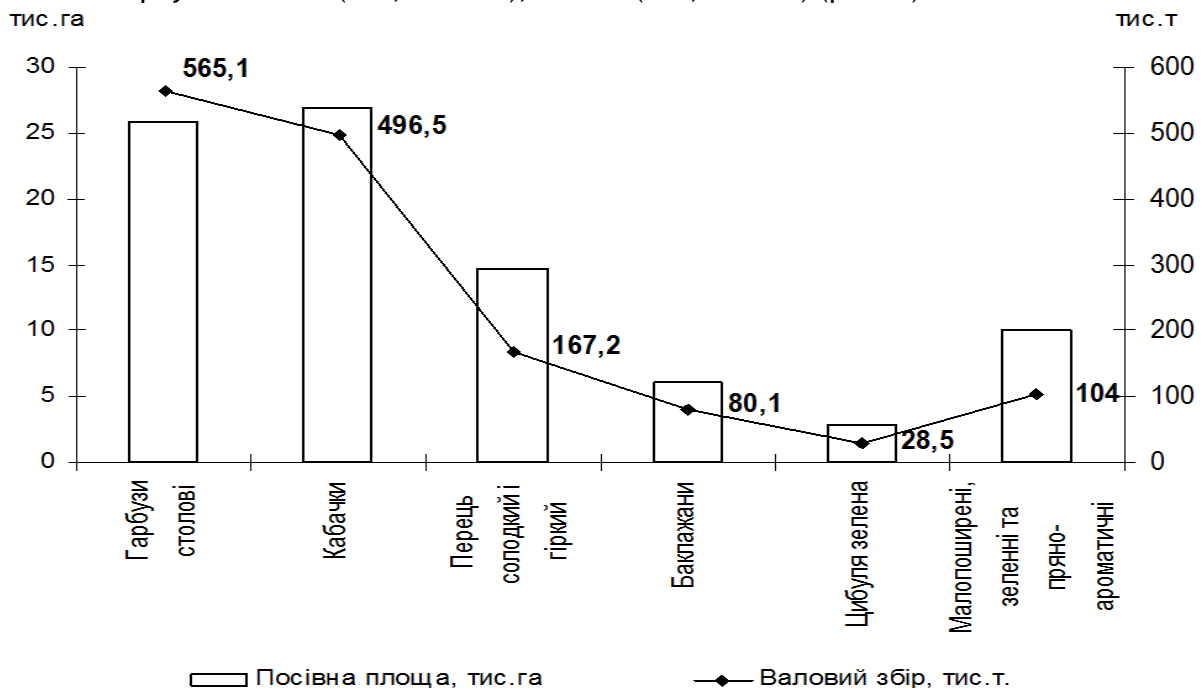

Рис. 1. Посівні площі та валові збори інших, малопоширених та пряно-ароматичних культур в Україні, 2017 р. (усі категорії господарств)

Джерело: Дані Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Інші овочеві культури становлять 14,7 % у загальній структурі овоче-баштанних культур, у тому числі виробляється 5,8% гарбузів столових, 5,1 - кабачків, 0,8 - баклажанів, 1,7 - перцю солодкого та гіркого, 0,3% цибулі зеленої.

На інші малопоширені культури (зелені та пряно-ароматичні) припадає тільки 1,6%, у тому числі відкритого ґрунту - 1,1% (104,0 тис. т), закритого - 0,5% (46,2 тис. т). При цьому відомо, що така вітамінна проду-

кція необхідна людському організму упродовж року. Загальне виробництво малопоширених та пряно-ароматичних овочевих культур на сьогодні вкрай недостатнє (1,6%), тоді як у країнах Європи їхня частка сягає 30%, у тому числі салату - понад 10%.

Малопоширені овочеві рослини в загальному обсязі виробництва овочевих і баштанних культур не перевищують 1%. Головним чином це приватний сектор та фермерські господарства. Незважаючи на високу харчо-

ву цінність, широкому впровадженню у виробництво зеленних, пряно-смакових, пряно-ароматичних, делікатесних овочевих рослин перешкоджають низька технологічність, не придатність до індустріального вирощування, значні затрати ручної праці, недостатність донедавна інформації про умови вирощування та цінні властивості багатьох овочів, відсутність сортів та гібридів, які б відповідали вимогам сучасного стану сільськогосподарського виробництва. У перева-

жній більшості вирощуються сорти популяції, що, як правило, низькопродуктивні, не вирівняні за морфолого-біометричними характеристиками, або сорти та гібриди іноземної селекції, не пристосовані до природно-кліматичних умов України, за нестабільного хаотичного характеру надходжень.

Виробництво інших видів овочів в основному розміщено у господарствах населення, частка яких у загальному виробництві становить майже 86% (табл. 2).

2. Структурні зрушення у виробництві інших овочевих культур відкритого ґрунту в Україні (за категоріями господарств)

Показник	Рік						2015 р. до 1990 р., %
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	
Валовий збір, млн т							
Усі категорії, у т. ч.:	0,85	0,86	0,84	1,38	1,31	1,44	169,4
сільгоспідприємства	0,62	0,23	0,13	0,15	0,19	0,21	33,9
господарства населення	0,23	0,63	0,71	1,23	1,12	1,23	534,8
%							
Усі категорії, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
сільгоспідприємства	73,1	27,3	16,0	10,6	14,8	14,3	19,6
господарства населення	26,9	72,7	84,0	89,4	85,2	85,7	318,6
Посівна площа, тис. га							
Усі категорії, у т. ч.:	82,6	83,2	83,4	83,3	85,3	86,4	104,6
сільгоспідприємства	62,5	31,0	21,7	12,9	10,9	9,8	15,7
господарства населення	24,4	52,2	61,7	70,4	74,4	76,6	313,9
%							
Усі категорії, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
сільгоспідприємства	75,6	37,3	26,0	15,6	12,8	11,3	14,9
господарства населення	24,4	62,7	74,0	84,4	87,2	88,7	363,5
Урожайність, т/га							
Усі категорії, у т. ч.:	8,9	9,6	10,1	10,9	15,3	16,7	187,6
сільгоспідприємства	6,1	7,10	8,6	11,7	24,0	27,7	454,1
господарства населення	10,9	10,3	10,9	10,8	14,7	15,7	144,0

Джерело: Дані Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Рівень урожайності інших видів овочевих культур за період 1990-2015 рр. значно зріс і на сьогодні в господарствах населення досягає 15,7 т/га. У сільськогосподарських підприємствах урожайність зросла до 27,7 т/га, проте внаслідок малої частки таких підприємств до загальної їх кількості це суттєво не впливає на загальний рівень урожайності - 16,7 т/га, що набагато нижче від рівня країн Європи.

Отже, Україна нині може бути конкурентом європейським країнам внаслідок низької урожайності інших овочів через недостатність інвестицій у розвиток галузі овочівництва.

Перехід до вирощування малопоширених видів овочевих культур у господарствах населення та дрібних фермерських господар-

ствах зумовив посилення відриву реального виробника від наукових надбань, новітніх технологій, якісного насіння, суттєво обмежив можливості інвестиційно-інноваційного розвитку овочівництва. Разом із тим переміщення виробництва малопоширених видів овочевих культур у приватний сектор забезпечує додаткові прибутки дрібним виробникам і може бути чи не єдиним джерелом їхніх доходів [1].

Витрати на виробництво малопоширених видів овочів у господарствах населення в півтора - два рази вищі, ніж у сільськогосподарських підприємствах через неефективне використання ресурсного потенціалу, застосування ручної праці, відсутність інноваційних розробок і механізації. У господарствах населення за вирощування малопоши-

рених видів овочевих рослин у структурі витрат на їх вирощування левову частку становить ручна праця, що супроводжується збільшенням трудомісткості. Основними причинами значних затрат ручної праці слід вказати низький рівень комплексної механізації виробничих процесів і незадовільну організацію виробництва, особливо на приватних ділянках. При цьому, у приватному секторі така стаття витрат як оплата праці

практично не застосовується, адже на ділянках працюють члени сімей, а не наймані працівники [3].

Особливістю вирощування малопоширених видів рослин є їхня чи ненайбільша витратність, адже витрати на заробітну плату сягають майже 50%. Так, процес оброблення зернових складається з 18-20 операцій, а таких трудомістких культур як малопоширені овочі - 30-40 (табл. 3).

3. Затрати праці на вирощування основних сільськогосподарських культур, люд.-год /га, т

Основні культури	Затрати праці, люд.-год	
	на 1 га	на 1 т
Основні сільськогосподарські культури		
Кукурудза на зерно	11,9	2,4
Ячмінь ярий	15,3	5,1
Соняшник	17,4	11,6
Озима пшениця	26,3	5,3
Цукровий буряк	52,9	2,1
Товарні овочі		
Огірки	551,3	27,6
Томати розсадні	785,9	31,4
Перець солодкий	895,0	44,8
Буряки столові	504,3	25,2
Морква	808,9	26,9
Цибуля ріпчаста	668,1	33,4
Капуста пізньостигла	221,2	4,4
Малопоширені види овочів		
Перець гіркий	895,0	35,8
Ревінь	606,9	30,3
Кукурудза цукрова	223,0	12,4
Цибуля батун	1006,9	83,9
Цибуля шалот	996,0	66,4
Естрагон	837,0	83,7
Шпинат	824,0	103
Селера коренеплідна	681,0	22,7
Цибуля на зелень	589,8	49,2
Капуста цвітна	785,0	22,4
Щавель	745,0	74,5
Редька Лобо	670,0	19,1
Боби овочеві	452,0	90,4

Джерело: Дані Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

На вирощування зернових та технічних культур сьогодні необхідно витратити від 7 до 15 тис. грн/га, для вирощування товарних овочів - у середньому від 27 до 45 тис. грн/га, а для вирощування насінників однорічних культур - до 55 тис. грн/га, дворічних овочевих культур - від 60 до 70 тис. грн/га. Затрати праці при виробництві малопоширених овочів порівняно з вирощуванням зерно-

вих та технічних культур вищі у 22-36, а при виробництві насіння - у 48-73 рази (рис. 2).

Проте більшість овочевих малопоширених культур мають високу економічну ефективність завдяки короткому вегетаційному періоду вирощування (30-50 діб), ранньостиглості, високій врожайності, багаторазовим зборам, у тому числі і в захищеному ґрунті (табл. 4).

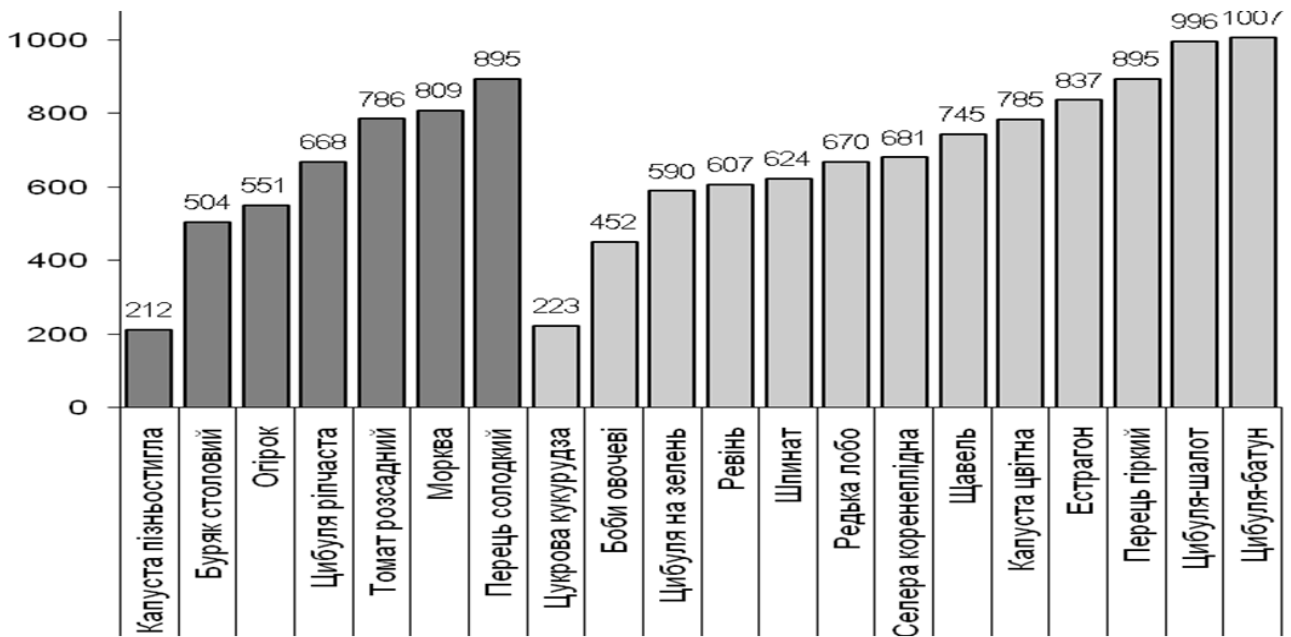

Рис. 2. Затрати праці на вирощування товарних овочів, у тому числі малопоширених видів овочевих рослин, люд.-год/га, т

Джерело: Дані Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. Економічна ефективність виробництва малопоширених, зеленних та пряно-ароматичних культур відкритого ґрунту

Культура	Урожайність, т/га	ПММ, л/га	Собівартість, грн/т	Затрати праці, люд.-год/га	Чистий дохід, тис. грн/га
Естрагон	10	186	3894	837	41,06
Шпинат	8	165	4445	824	36,45
Селера коренеплідна	30	176	1458	681	76,27
Цибуля на зелень	12	120	2689	589	44,53
Капуста цвітна	35	131	1284	785	49,56
Перець гіркий	25	160	2189	895	57,75
Ревінь	20	189	2114	607	37,73
Цибуля батун	12	175	3545	1007	53,45
Цибуля шалот	12	168	3742	966	51,09
Щавель	10	130	3302	745	30,97
Редька Лобо	35	165	1116	670	23,98
Боби овочеві	5	112	5165	452	41,67
Цукрова кукурудза	18	135	1238	223	21,82

Джерело: Власні дослідження.

У галузі овочівництва захищеного ґрунту основною проблемою за вирощування малопоширених овочів є високі ціни на природний газ та електроенергію - до 50% у собівартості продукції. Не сприяють її розвитку й високі відсоткові ставки на банківські кредити.

На сьогодні площі захищеного ґрунту становлять майже 3,4 тис. га. Великотоварним виробництвом овочевої продукції на площі близько 500 га займаються 78 тепличних комбінатів. Проте значна частина теплиць (особливо під плівкою), що знаходяться у сільгоспприємствах, нині не експлуатуються, а дрібнотоварні плівкові теплиці -

низкопродуктивні. Застосування застарілих технологій та відсутність інновацій спричиняють низьку врожайність малопоширених видів овочів захищеного ґрунту - 6,6 кг/м². Як результат - за рахунок власного виробництва із захищеного ґрунту забезпечується тільки 35% малопоширених видів овочів, а необхідний дефіцит перекривається іноземною продукцією.

Ще однією причиною згортання великотоварного виробництва малопоширених овочів стала недостатня кількість потужностей для сушіння, доробки та пакування зеленних культур. Не задовольняються вимоги

покупців і щодо зовнішнього оформлення упаковки та дизайну етикеток.

Також *відсутні необхідні потужності для доробки і зберігання малопоширених видів овочів*. В Україні функціонує 703 сховища загальною ємністю 1 млн т для зберігання овочів, у тому числі малопоширених. Крім того, $\frac{3}{4}$ сільгосп підприємств не має відповідного обладнання для доробки та переробки малопоширених овочів, що не дозволяє їм отримати додаткові прибутки, адже розфасовані зелені культури можливо продати у супермаркетах на 15-20% дорожче. Майже відсутні цехи із заморожування. У подальшому запровадження заморожування та сушіння дозволить виробникові диверсифікувати канали збуту та подовжити термін реалізації зеленої продукції протягом року і підвищити рентабельність виробництва [5].

Незадовільним залишається технологічний рівень виробництва малопоширеної овочевої продукції. Недостатніми є обсяги товарної продукції малопоширених видів рослин для оптового продажу та експорту внаслідок розпорошеності пропозиції по господарствах населення та недостатньої кількості сільгосп підприємств, які б постачали продукцію через маркетингові канали. Подібне негативно впливає на ефективність формування та функціонування овочевого ринку на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Відсутність ефективної інфраструктури. В Україні до цього часу не створено великооптової торгівлі через організовані продовольчі ринки, де гарантується збут продукції на економічно вигідних умовах. Внаслідок цього ланцюг «виробник - оптовик - роздрібний продавець - споживач» залишається перевантаженим великою кількістю посередників. Для постачання багатьох видів малопоширених овочів на експорт потрібні серйозні інвестиції в інфраструктуру [7].

Низький розвиток агрологістики. *Вітчизняна овочева продукція не відповідає європейським стандартам.* Так, європейські супермаркети реалізують лише продукцію, що має сертифікат якості та безпе-

ки EuroGar. На сьогодні вітчизняні виробники у більшості навіть не знають про його існування. Ті ж підприємства, що на практиці постали перед цією перешкодою, поки знаходяться на етапі оцінки доцільності інвестицій у сертифікацію.

Отже, процес розвитку економічних відносин між сільгоспвиробниками та організаційно-правовими формами ринкової інфраструктури стримується через: низький рівень закупівлі малопоширених видів овочів за прямими угодами, заготівельними і переробними підприємствами, комерційними структурами через біржову торгівлю, торгові дома, відсутність інтервенційних закупівель державними структурами тощо.

У віддалених районах *не функціонують заготівельно-збутові кооперативи*, що на пряму впливає на низьку товарність галузі. Крім того, повною мірою не використовується природний та економічний потенціал регіонів щодо розширення постачання малопоширених видів овочів та продуктів їх переробки за міжрегіональним обміном [2].

Одним із завдань дослідження стало висвітлення сучасного стану розвитку кооперативних структур на селі. У дослідженні взяли участь 500 представників різних регіонів України, які так розподілилися за віком: від 20 до 35 років - 186, 36 до 45 - 103, 46 до 55 - 141, від 56 до 65 - 70 років.

Кожний п'ятий з опитаних - це студент чи особа віком до 35 років. Більшість опитаних різних вікових груп схилилися на користь розвитку сільськогосподарської кооперації (рис. 3). При цьому те, що 6,9 % молоді та 3,6% студентів з їхньої загальної кількості не вважають кооперування перспективним напрямом для розвитку слід враховувати при формуванні планів та напрямів просування кооперації як ідеї. Однак значно тривожніший інший факт: кожен десятий студент навчального закладу аграрного профілю не може визначитися із ставленням до сільськогосподарської кооперації. Це може бути наслідком відсутності належного викладання кооперативних дисциплін у таких навчальних закладах чи їхньої відсутності.

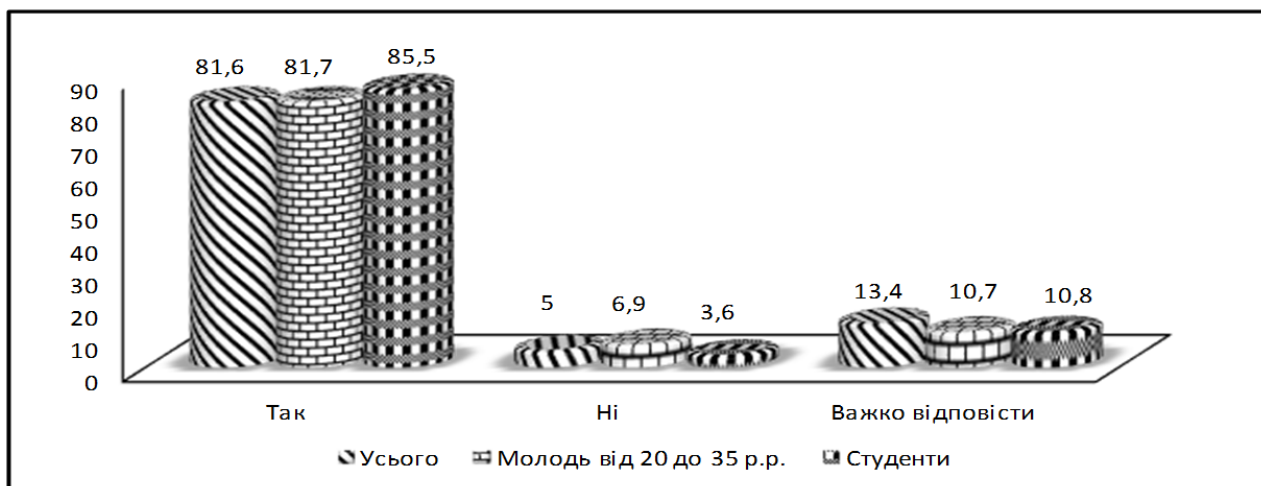

Рис. 3. Підтримка розвитку кооперативного руху в Україні

Джерело: Власне дослідження.

Серед основних проблем, які стримують розвиток кооперативного руху, більшість респондентів вважають відсутність державної підтримки, причому найчастіше цей варіант відповіді вибирали студенти. Майже зійшлися думки молоді та студентства й щодо недосконалості законодавства. Разом із тим студенти рідко обирали відповіді «відсутність фахівців», «нерозуміння», «селяни бояться», що свідчить про віддаленість студентської молоді від реальних проблем кооперації.

І хоча іншим проблемам респонденти, особливо студенти, приділили менше уваги, це не значить, що ними можна знехтувати. Відсутність фахівців, лідерів, острах стосовно колективної праці, нерозуміння сутності кооперації залишаються надзвичайно важливими бар'єрами розвитку кооперації. «Небачення» молоддю перспектив для кооперативів слугує своєрідним сигналом для посилення просвітницької діяльності серед цієї категорії населення.

Загалом респонденти добре оцінюють перспективи розвитку аграрних кооперативних формувань. Проте вважають, що сучасні умови в яких розвивається кооперативний рух, для цього несприятливі.

На переконання частини студентів та молоді (близько 13 %), нині перспективи та умови для розвитку кооперації досить сприятливі. Це, на наш погляд, слід вважати наслідком недостатньої поінформованості щодо реального стану розвитку кооперації.

Також змушує замислитися ситуація, за якої велика кількість молодих людей не змогла оцінити перспективи розвитку сіль-

ськогосподарської обслуговуючої кооперації, тобто не орієнтується у цій сфері.

Із поглибленням ринкових процесів індивідуальний виробник малопоширених овочевих культур фактично не здатний конкурувати з аграрними формуваннями, його продукція фактично «випадає» з активного економічного обігу [8]. Адже до цього часу не створено систему оптової торгівлі малопоширеними овочами через організовані оптові продовольчі ринки. У результаті діє система стихійного продажу овочів, а зв'язок між виробником, оптовиком та роздрібним покупцем не має системного характеру. В овочівництві виручка від реалізації не відшкодовує витрати у розмірах, необхідних для розширеного відтворення виробництва [9]. Спостерігається закономірність, що на фоні збільшення обсягів виробництва до споживача не надходить необхідна кількість вітчизняного продукту через недостатній рівень розвитку інфраструктури овочевого ринку.

Висновки. Як одне з першочергових завдань щодо розвитку виробництва малопоширених овочевих культур вбачається створення надійного економічного підґрунтя для стабілізації розвитку сільського господарства, в тому числі й овочівництва із залученням великого, середнього та дрібного товаровиробника, що сприятиме розвитку соціальної сфери села, створенню додаткових робочих місць.

У найближчій перспективі ефективно виробництво малопоширених овочевих рослин середніми та дрібними товаровиробниками можливе за переходу до кооперативної моделі розвитку на базі створення цехів для

сушіння та доробки продукції, заготівельних пунктів та транспортної інфраструктури. Це дозволить одночасно вирішити комплекс нагальних проблем - створення робочих місць, підвищення доходів сільського населення, наповнення бюджетів усіх рівнів, насичення внутрішнього ринку вітамінною овочевою продукцією в межах 1,9 млн т.

Наявність вищезазначених проблем не дозволяє сповна використати природний і економічний потенціал країни щодо розвитку овочівництва до намічених обсягів, які

Список бібліографічних посилань

1. Барабаш О. Ю. Овочівництво. Київ : Вища шк., 1994. 362 с.
2. Борисенко Л. Д., Катаєва Т. Є. Особливості вирощування нового ранньостиглого сорту цибулі запашної Медея. *Овочівництво і баштанництво*. 2012. Вип. 58. С. 58-61.
3. Володарська А. Т., Скляревський М. О. Вітаміни на грядці. Київ : Урожай, 1989. С. 55-59, 63-65.
4. Горова Т. К., Сайко О. Ю., Черкасова В. К. Особливості формування фаз вегетаційного періоду квасолі звичайної. *Вісник Центру наукового забезпечення АПВ Харківської області*. 2014. Вип. 17. С. 88-96.
5. Гриценко М. П., Коринець Р. Я., Сеитосманов А. С. Сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы: становление и развитие (на примере АР Крым). Симферополь : ИД «Тезис», 2012. 128 с.
6. Інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів : посібник для тих, хто хоче розвинути сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи / Р. Я. Коринець [ред.], М. Й. Малік, Я. Я. Рибак, І. Я. Паньків, В. І. Приймич, М. В. Петер, В. П. Горьовий, І. Ф. Томич. Київ : Едельвейс, 2015. 144 с.
7. Концептуальні основи розвитку овочівництва та забезпечення продовольчої безпеки / С. І. Корнієнко, В. П. Рудь, О. О. Кіях, Л. А. Терьохіна. *Овочівництво і баштанництво*. 2012. Вип. 58. С. 7-17.
8. Кормош С. М. Оцінка колекційних зразків та основні напрямки формування вихідного матеріалу любистку лікарського - джерел цінних ознак для селекції в умовах низинної зони Закарпаття. *Генетичні ресурси рослин*. 2012. № 10-11. С. 123-131.
9. Особливості технології вирощування малопоширених овочевих рослин / Корнієнко С. І., Хареба В. В., Хареба О. В., Позняк О. В. ; за ред. С. І. Корнієнка. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 133 с.
10. Особливості технології вирощування пряно-смакових і пряно-ароматичних овочевих рослин : монографія / Корнієнко С. І., Хареба В. В., Хареба О. В., Терьохіна Л. А., Позняк А. В. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 199 с.
11. *Перебудьт М. Ф.* Лук и чеснок. Симферополь : Крымиздат, 1961. 55 с.
12. *Саблук П. Т.* Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практич. посіб. / за ред. П. Т. Саблука. Київ : ІАЕ, 2000. 555 с.
13. *Хареба О. В., Позняк О. В.* Індау посівний і дворядник тонколистий: перспективи дослідження і освоєння в Україні. *Овочівництво і баштанництво*. 2015. Вип. 61. С. 311-319.
14. *Чабан Л. В., Позняк О. В.* Новий сорт смикавця їстівного (чуфи) Запас. *Овочівництво і баштанництво*. 2013. Вип. 59. С. 279-282.
15. *Cook, M. L.* (1995), "The Future of U.S. Agricultural Cooperatives: A Neo-Institutional", *Approach American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 77, pp. 1153-1159.
16. *Jurmanova, E. A.* (2013), "Modern trends in the development of co-operative theory and practice: cooperative organizational models", *Rossyjskoe predprinyatel'stvo*, Vol 15 p. 15-22.

гарантують стабільне наповнення продовольчого ринку якісною вітамінною продукцією за прийнятними для споживачів і виробників цінами, дають можливість одночасно розширити постачання цієї продукції в інші країни світу. Проблеми в овочівництві потребують консолідованого розв'язання зусиллями органів державної влади, місцевого самоврядування, виробниками, науковцями та інвесторами з урахуванням особливостей регіонів України та рівня їх соціально-економічного розвитку.

References

1. Barabash, O.Yu. (1994). *Ovochivnytstvo [Vegetable farming]*. Kyiv: Vyshcha shk. [In Ukrainian].
2. Borysenko, L.D. & Kataieva, T.Ye. (2012). Osoblyvosti vyroshchuvannya novoho rannostyholo sortu tsybuli zapashnoi Meдея [Features of growing a new early-seasoned sweet onion fragrant Meдея]. *Ovochivnytstvo i bashtannytstvo*, 58, pp. 58-61 [In Ukrainian].
3. Volodarska, A.T. & Skliarevskiy, M.O. (1989). *Vitaminy na hriadtsi [Vitamins in a seedbed]*. Kyiv: Urozhai [In Ukrainian].
4. Horova, T.K., Saiko, O.Yu., & Cherkasova, V.K. (2014). Osoblyvosti formuvannya faz vehetatsiinoho periodu kvasoli zvychnoi [Features of forming phases of vegetative period of common bean]. *Visnyk Tsentru naukovoho zabezpechennia APV Kharkivskoi oblasti*, 17, pp. 88-96 [In Ukrainian].
5. Gricenko, M.P., Korinec, R.Ja., & Seitosmanov, A.S. (2012). *Selskohozjajstvnyye obsluzhivajushhie kooperativy: stanovlenie i razvitie (na primere AR Krym) [Agricultural service cooperatives: formation and development (on the example of the AR Crimea)]*. Simferopol: ID "Tezis" [In Russian].
6. Korinets, R.Ya., Malik, M.Y., Rybak, Ya.Ya., Pankiv, I.Ya., Prymich, V.I., Peter, M.V., et al. (2015). *Informatsiine zabezpechennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv : posibnyk dlia tykh, khto khoche rozvyvaty silskohospodarski obsluhovuiuchi kooperatyvy [Information provision of agricultural service cooperatives: a guide for those who want to develop agricultural service cooperatives]*. R.Ya. Korinets (Ed.). Kyiv: Edelweis [In Ukrainian].
7. Korniienko, S.I., Rud, V.P., Kiiakh, O.O., & Terokhina, L.A. (2012). Kontseptualni osnovy rozvytku ovochivnytstva ta zabezpechennia prodovolchoi bezpeky [Conceptual bases of vegetable development and food security]. *Ovochivnytstvo i bashtannytstvo*, 58, pp. 7-17 [In Ukrainian].
8. Kormosh, S.M. (2012). Otsinka kolektsiinykh zrazkiv ta osnovni napriamky formuvannya vykhidnoho materialu liubystku likarskoho - dzherel tsinnykh oznak dlia selektsii v umovakh nyzynnoi zony Zakarpattia [Estimation of collection samples and main directions of formation of source material for pharmacy - sources of valuable features for selection in conditions of the lowland zone of Zakarpattia]. *Henetychni resursy Roslyn*, 10-11, pp. 123-131 [In Ukrainian].
9. Korniienko, S.I., Khareba, V.V., Khareba, O.V., & Pozniak, O.V. (2015). *Osoblyvosti tekhnologii vyroshchuvannya maloposhyrenykh ovochevykh roslyn [Technological features of cultivation of infrequent vegetable plants]*. S.I. Korniienko (Ed.). Vinnytsia: TOV "Nilan-LTD" [In Ukrainian].
10. Korniienko, S.I., Khareba, V.V., Khareba, O.V., Terokhina, L.A., & Pozniak, A.V. (2016). *Osoblyvosti tekhnologii vyroshchuvannya priano-smakovykh i priano-aromatychnykh ovochevykh roslyn : monohrafiia [Technological features of spice-flavouring and spicy-aromatic vegetable growing: monograph]*. Vinnytsia: TOV "Nilan-LTD" [In Ukrainian].
11. *Peregudt, M.F.* (1961). *Luk i chesnok [Onion and garlic]*. Simferopol: Krymizdat [In Russian].

12. Sabluk, P.T. (2000). *Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii : prakt. posib. [Formation and functioning of the agro-industrial market: practical manual]*. P.T. Sabluk (Ed.). Kyiv: IAE [In Ukrainian].

13. Khareba, O.V. & Pozniak, O.V. (2015). Indau posivnyi i dvoriadnyk tonkolystyi: perspektyvy doslidzhennia i osvoinnia v Ukraini [Indau sowing and bilateral thickness: prospects for research and development in Ukraine]. *Ovochivnytstvo i bashtannytstvo*, 61, pp. 311-319 [In Ukrainian].

14. Chaban, L.V. & Pozniak, O.V. (2013). Novyi sort smykavtsia yistivnoho (chufy) Zapas [New kind of strawberry edible (chufi) Zapas]. *Ovochivnytstvo i bashtannytstvo*, 59, pp. 279-282 [In Ukrainian].

15. Cook, M.L. (1995). The future of U.S. agricultural cooperatives: a neo-institutional approach. *American Journal of Agricultural Economics*, 77, pp. 1153-1159 [In English].

16. Jurmanova, E.A. (2013). Modern trends in the development of co-operative theory and practice: cooperative organizational models. *Rossyjskoe predprynymatelstvo*, 15, pp. 15-22 [In English].

Khareba O.V., Rybak Ya.Ya. Increase of economic efficiency of production of less-common vegetable crops

The purpose of the article is to highlight main problems of development of the production of less-common vegetable crops, evaluate level of cooperative support among the rural population, and to propose ways to increase an economic efficiency of the less-common crops' production.

Research methods. In the research process have been used the following scientific methods: abstract and logical for systematization of available theoretical material; induction and deduction for deriving general principles for the analysis of facts; synthesis for combining elements of the investigated system and its analysis in general; comparison for evaluating obtained indicators. Statistical data and methodological approaches to self-sufficient assessment have been used.

Research results. The main problems, which affect production efficiency of less-common vegetable crops have been identified. In particular, they include lack of necessary capacities for processing and storage of less-common types of vegetables, unsatisfactory technological level of cultivation, small volumes of commodity products of the poorly distributed species of plants, lack of professional branding, lack of effective infrastructure, low development of agro-logistics, inconsistency of domestic vegetable production with European standards, lack of network of procurement and sales cooperatives.

Elements of scientific novelty. Novelty of the research results lies in development of theoretical foundations for implementation of the adaptive and biological potential of 112 species of less-common vegetable plants, as well as improvement of technology elements and increase of economic efficiency of production, primary processing, and their further use in the food industry.

Practical significance. On basis of the market monitoring of 112 types of less-common vegetable plants, analysis of the State Register of Plant Varieties suitable for distribution in Ukraine, there have been theoretically substantiated, developed, and summarized ways of increasing yield and biochemical composition and improving the quality of fresh, dried, and processed products. Tabl.: 4. Figs.: 3. Refs.: 16.

Keywords: agrarian market; economic efficiency; less-common vegetable crops; branding; agro-logistics; primary processing; infrastructure; market monitoring; food industry.

Khareba Olena Vasylivna - candidate of agricultural sciences, senior research fellow, competitor for doctor's degree of the department of selection and seed production of vegetable and melon crops, Institute of Vegetable and Melons of NAAS (1, Institutaska st., Seleksiine vil., Kharkiv region)

E-mail: ovoch.iob@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-6763-1988>

Rybak Yaroslav Yaroslavovych - candidate of agricultural sciences, research fellow of the department of economic analysis and forecasting development of experimental base for scientific support of innovation and investment development of experimental base, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (9, Mikhaila Omelianovycha-Pavlenka st., Kyiv)

E-mail: rybak.naan@gmail.com

Хареба Е.В., Рыбак Я.Я. Повышение экономической эффективности производства малораспространённых овощных культур

Цель статьи - выделить основные проблемы развития производства малораспространённых овощных культур, оценить уровень кооперативной поддержки среди сельского населения и предложить пути повышения экономической эффективности производства малораспространённых культур.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные методы: абстрактно-логический - для систематизации имеющегося теоретического материала; индукции и дедукции - для выведения общих принципов и анализа фактов; синтеза - для объединения элементов исследуемой системы и ее анализа в целом; сравнения - для оценки полученных показателей. Привлечены статистические данные, а также использованы методические подходы к оценке продовольственного самообеспечения.

Результаты исследования. Определены основные проблемы, влияющие на эффективность производства малораспространённых овощных культур, среди них: отсутствие необходимых мощностей для доработки и хранения малораспространённых видов овощей, неудовлетворительный технологический уровень выращивания, небольшие объемы товарной продукции малораспространённых видов растений, отсутствие профессионального брендинга, а также эффективной инфраструктуры, низкий уровень развития агрологистики, несоответствие отечественной овощной продукции европейским стандартам, отсутствие сети заготовительно-сбытовых кооперативов.

Элементы научной новизны заключаются в развитии теоретических основ реализации адаптивного и биологического потенциала 112 видов малораспространённых овощных растений; совершенствовании элементов технологии и повыше-

нии экономической эффективности производства, первичной обработки и дальнейшего их использования в пищевой промышленности.

Практическая значимость. На основе проведенного мониторинга рынка 112 видов малораспространённых овощных растений, анализа Государственного реестра сортов растений, пригодных для распространения в Украине, экспериментальных исследований теоретически обоснованы, разработаны и обобщены пути повышения урожайности, биохимического состава и улучшения качества свежей, сушеной и переработанной продукции. Рекомендовано хозяйствам выращивать раннеспелые высокоурожайные и качественные новые сорта: салата посевого Кутянский (А.с. 170800), индау посевого Знахарь, полыни эстрагона Уненеж (А.с. 160592), линий петрушки листовой Витаминная, пастернака посевого Урожайный, укропа душистого Чирик и Шева, капусты пекинской Пикалина, цикория салатного Воевода, иссопа лекарственного Небокрай, кривелия Жаворонок и дворяника тонколистного Людмила и Молодость. Табл.: 4. Илл.: 3. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: аграрный рынок; экономическая эффективность; малораспространенные овощные культуры; брендинг; агрологистика; первичная обработка; инфраструктура; мониторинг рынка; пищевая промышленность.

Хареба Елена Васильевна - кандидат сельскохозяйственных наук, старший научный сотрудник, докторант отдела селекции и семеноводства овощных и бахчевых культур, Институт овощеводства и бахчеводства НААН (Харьковская обл., пос. Селекционное, ул. Институтская, 1)

E-mail: ovoch.iob@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-6763-1988>

Рыбак Ярослав Ярославович - кандидат экономических наук, научный сотрудник отдела экономического анализа и прогнозирования развития экспериментальной базы Управления научного обеспечения инновационно-инвестиционного развития экспериментальной базы, Национальная академия аграрных наук Украины (г. Киев, ул. Михаила Емельяновича-Павленко, 9)

E-mail: rybak.naan@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 03.12.2018 р.

Фахове рецензування: 12.12.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Хареба О.В., Рыбак Я.Я. Підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених овочевих культур. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 31 – 41.

* * *

Новини АПК

Уточнений прогноз: У 2018 році обсяги сільськогосподарського виробництва збільшаться на 7,7% - Юрій Лупенко

Уточнені дані Державної служби статистики України станом на 1 листопада 2018 року дають підстави для оцінки обсягів сільськогосподарського виробництва не за середнім, як повідомлялося раніше, а за оптимістичним сценарієм прогнозу, поінформував директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН Юрій Лупенко.

За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки, уточненими з урахуванням оновлених статистичних даних та поточної динаміки, обсяги валової продукції сільського господарства у 2018 р. збільшаться проти минулорічних показників на 7,7% і становитимуть 268,2 млрд грн (у постійних цінах 2010 року).

Валова продукція рослинництва прогнозується на рівні 198,5 млрд грн - на 10,6% більше, ніж торік.

Цього року очікується збільшення обсягів виробництва зернових, зернобобових та олійних культур, кукурудзи, рису, картоплі, овочів, плодово-ягідних культур і винограду.

Водночас зменшиться виробництво пшениці, жита, гороху, гречки, вівса, проса, сорго та цукрових буряків.

За прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, валова продукція тваринництва очікується на рівні 69,7 млрд грн, що на 0,1% перевищить показник 2017 року.

Дещо збільшиться виробництво м'яса птиці, овець та кіз, а також яєць. При цьому очікується зменшення виробництва м'яса великої рогатої худоби, свиней, а також молока та вовни, зауважив Юрій Лупенко.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»